

– KÖNYVISMERTETÉS –

A HAGYOMÁNYOS MAGYAR JOG MINT ÖNFÉNYŰ JOGRENDSZER

Néhány gondolat Roger Scruton: Anglia, egy eltűnő ideál című művének margójára

RÓZSA DÁNIEL
doktorandusz (PPKE JÁK)

Nehéz elfogulatlanul letenni egy olyan vallomásoktól vibráló, mégis tárgyilagos, ösztönösen írt, mégis átfogó alkotást, mint Scrutoné.¹ Patriotizmus, hazaszeretet, kritikus látásmód, kérlelhetetlen igazságkeresés süt át a könyv lapjain, s ami különös erény: gondolatot ébreszt.

A magyar példákra történő vissza-visszatérő utalás azon túl, hogy szívet melegítő, ösztönzőleg hat némi kutakodásra és egyes nem erőltetett párhuzamok fölemlgetésére. Olvasva e könyvet felsejlik: rólunk is szólhatna, és számos helyzetben *matutais mutandis* behelyettesíthető hazánk sorsa. Az eltérés persze óriási a két ország helyzete között, de – és most szigorúan a jogi vetület szűk, vertikális metszetét véve – közös elemek körvonalazódása is látható. Az itt következő pár sorban nem recenzió, nem összehasonlító jogi tanulmány, hanem egy egyszerű visszaemlékezés és tisztelgés olvasható, mely felemlgeti a hagyományos magyar jog egy-két érdekes megoldását, és azt – szerény kifejtésben – megpróbálja európai kontextusba helyezni.

A régi magyar jog, egy eltűnt ideál, egy elégia, vajon mit jelenthet ma? Jelent-e egyáltalán valamit? Fontos-e, hogy a hagyományos magyar jog, mint a szigetország joga, eredeti, egyedi sziget, önálló értékkel bíró alkotás? Ugyanakkor, ha vagyunk bátrak a hazai jog történetét összehasonlítani más jogrendszerek fejlődésével, minden bizonnyal el kell szakadnunk attól a sommás megállapítástól, hogy *extra Hungariam non est vita*. Ám mindezzel, sőt pontosan ezáltal, úgy tűnik, még jobban körvonalazódik, hogy a hagyományos magyar jog egyedi, eredeti, a fő jogkörökbe nehezen besorolható, 'önfényű' jogrendszer volt.

I. A visszatekintés módszere

Mielőtt messzebb mennénk, hivatkozási alapul Konrad Zweigert és Hein Kötz klasszikus művéhez fordulunk.² Az ő álláspontjuk szerint a döntő mozzanat a jogrendszerek tekintetében a rájuk jellemző *stílus*. Az elemzőnek azon kell iparkodnia, hogy ezeket a jogi stílusjegyeket megragadja, és ezek alapján sorolja a jogrendszereket csoportokba.³

¹ ROGER SCRUTON: *Anglia, egy eltűnő ideál*. Budapest: TypoTex, 2004.

² KONRAD ZWIEGERT – HEIN KÖTZ: *An introduction to comparative law*. Oxford: Clarendon Press, 1998. (Ford. Tony Weir)

³ ZWIEGERT–KÖTZ i. m. 62.

Ezek a stílusjegyek a következők: 1. történeti fejlődés és eredet; 2. uralkodó és jellegzetes jogi gondolkodásmód (a szerzők ezt tekintik a legfontosabb stílusjegynek); 3. a jellemző jogintézmények; 4. a jogforrások fajtái és szerepük; 5. az ideológiai tényezők. E tényezők együttesen határozzák meg egy-egy jogrendszer stílusát, s teszik lehetővé, hogy a különbözőséget meghatározó egyes tényezők relatív súlya alapján elkülönítsük, csoportosítsuk, rendszerezzük, besoroljuk valamilyen jogcsoportba, jogkörbe azt. A fenti szerzők fő törekvése, hogy a már meglévő felosztási elveket a stílusban bevezetésével tovább finomítsák, az összehasonlító jogászai gondolkodás fogalommegragadását és értékelését pontosabbá tegyék.

A besorolási, rendszerezési kísérletek azonban nem tekinthetnek el attól, hogy az egyes jogköröket a jogágak anyagi és időbeni relativitásának elfogadásával szemléljék. Egy-egy nemzeti jogrendszer azonban gyakran máshová sorolható, ha a közjogi, s megint máshová, ha a magánjogi intézményeket vizsgáljuk. Sőt, a magánjog nagy területein belül is tapasztalhatunk eltéréseket, amikor a 'vegyes jogú' országoknál azt látjuk, hogy a vagyoni viszonyok joga és a családjog, az öröklési jog más-más jogkör jellemzőit hordozza. Ez szorosan kötődik az időbeli relativitás alapelveéhez is: miközben a besorolásra törekszünk, nem tekinthetünk el attól, hogy az adott jogrendszer történeti fejlődését, változásait vizsgáljuk. Ez azt is jelenti, hogy az összehasonlító jogtörténet vagy az úgynevezett vertikális jogösszehasonlítás kutatásaiban más, eltérő jogköröket szemlél, s törekszik megismerni, mint a 'csak' modern, élő jogrendszerekre vonatkozó vizsgálódások.⁴

Ez a kitétel számunkra azért fontos, mert ha a hagyományos magyar jogot vizsgáljuk, a jogrendszer sajátosságánál fogva a magánjogi megoldások nem vizsgálhatóak a közjog látkörének negligálásával. Láthatjuk majd, hogy a hagyományosan a magánjog tárgykörébe tartozó birtokjog mennyire a közjog befolyása alá esik. Ugyanígy állunk a másik tényezővel is, hisz az időbeli viszonylagosság szintén jelentkezik témánkban. Meg kell jegyezzük, hogy a sajátos magyar jogfejlődés miatt, ha csak ötven évvel tekintünk vissza, akkor is egészen más helyzettel szembesülünk, mint ma. E két viszonylagossági pont alapján látjuk úgy, hogy a hagyományos magyar jog nem sorolható be az ismertett jogcsaládokba, jogkörökbe, hanem önálló, 'önfényű' jogrendszer.

Még egy fontos pontosító megjegyzést kell tennünk. Szólottunk már arról, hogy Zweigert és Kötz más jogi diszciplináktól való elhatárolással megmondja, mi nem számít jogösszehasonlításnak. A külföldi jogok vizsgálatát önmagában (még ha több nemzeti jog megoldásait együttesen is ismerteti) csak leíró, s nem lényegi összehasonlításnak kell tekintenünk, ahol csak a felszínt (a jogintézményeket) vesszük vizsgálat alá, s nem az azok mögött rejtőző, összehasonlítható elemeket.⁵

II. A hagyományos magyar jog 'építménye'

Mit is jelent az, hogy hagyományos magyar jog? A mai jogász számára hagyományosnak a XX. század delelőjén derékba tört, tehát az 1949 előtti jogfejlődés tekinthető. Valóban, a magyar jog történetét ritkán érte oly radikális beavatkozás, mint ekkor. „Árok,

⁴ Uo. 59.

⁵ ZWEIGERT–KÖTZ i. m.

árok, be mély árok” – sóhajtott föl viszont Grosschmid a népdal szavaival a negyvennyolcas események kapcsán, melyek „annyira kettévágták a régi Magyarországot s az új Magyarországot, hogy az árok két partján állva, egyik sem ismer a másikban önmagára.”⁶

Mindebből látszik, hogy a hagyományos magyar jognak is vannak ’még hagyományosabb’ szakaszai, és ilyen módon hagyományos magyar jog alatt Grosschmid a Mohács előtti (1526) magyar jogot érti. A következőket mondja: „A nyugat-európai művelődést tekinthetjük akként, vagyis olyképpen, mint valami naprendszer, amelynek bolygói (planétái) az egyes önálló nemzeti műveltségek. Csak a legnevezetesebbeket említve, tehát: a német, a francia, az angol és az olasz. De vegyük immár a mohácsi vész előtti magyar jogrendszer, amint az Werbőczy egybefoglalásában előttünk fekszik. Ez is planéta, amennyiben a középkori közös vetőmagból való szintoly önálló felnövesztés.”⁷ Tehát planéta, az az ’önfénye’ van. Ez az önfény jelen esetben azt jelenti, hogy intézményi egyediségei révén nyugodt lelkiismerettel egyik ismert jogcsaládba, jogkörbe sem sorolható be. Jelen kis írás célja ennek a belátása, azzal a kiterjesztéssel, hogy – mivel a vizsgálódás fő vázát a Szent Korona-tan konstrukciója adja, amely 1949-ig meghatározta az egész magyar jogfejlődés kereteit – a hagyományos magyar jogot a diszkontinuitás jegyeit felmutató ’szocialista fordulat’ bekövetkeztéig értelmezzük.⁸ „A kultúr-satellitizmus ezzel ellentétben az, s illetőleg akkor forog fenn – folytatja Grosschmid –, amidőn valamely náció, s illetőleg ethnikai lény az egyetemes kultúrányagból, koreszmékből, mint vetőmagból nem közvetlenül differenciál, hanem valamely másik nációhoz, mint planétához, mintegy albolygói kötelékbe helyezkedve, azt mit amaz elsődlegesen már feldolgozott és feldolgozva differenciált, s ezzel etnológiai sajátjává tett; ezt ő kész feldolgozottságában in complexu, en masse befogadja és saját etnograficumának elemei segélyén (nemzeti nyelv, viselet s efféle) másodlagosan (...) differenciálja, és ilyenképpen a kész idegen differenciátumot e külsőlegesebb és könnyedebb módszerrel saját etnográfiailag differenciált nemzeti tulajdonává teszi.”⁹ Nyilvánvaló, hogy az említett XX. századi ’fordulat’ után Magyarország inkább ezen ’külsőlegesebb és könnyedebb’ módszerrel élt. Grosschmid azonban tovább árnyalja a kultúr-planetizmus-kultúr-satellitizmus kérdését. Szerinte ugyanis az ’intézményi saját’ kétféle lehet. „Merthogy ugyanis – mellőzve középváltozatokat és határvonalai nehézségeket; szóval csakis igen nagyvonalakban beszélve – más az etnológiai és megint más a csupán etnográfiai nemzeti saját és tulajdon az intézmények terén. Ugyanaz az intézményi s illetőleg kultúr-tartalom, ami a közvetlenül differenciáló planétának etnológiailag; ő neki a differenciátum-differenciáló kultúr-satellesnek csupán etnográfiailag lesz sajátjává.”^{10,11}

⁶ GROSSCHMID BÉNI: *Werbőczy és az angol jog*. Budapest: Franklin Társulat, 1928, 430.

⁷ Uo. 431–432.

⁸ LÁBADY TAMÁS: *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*. Budapest–Pécs: Dialóg Campus Kiadó, 2000, 123.

⁹ GROSSCHMID i. m. 434.

¹⁰ Uo. 435.

¹¹ A Révai Nagy Lexikon a következőt írja: „...az etnográfia leírótudomány, mely adatokat gyűjt a népek testi és szellemi életéről – a legszélesebb körben – és felöleli mindazt, ami e tág körrel összefügg, míg az etnológia feladata e sok nemű felhalmozott anyagból tételeket, törvényeket vonni le. Rendszerét nézve tehát deduktive-szintetikus, míg a tulajdonképpeni etnográfia induktive-analitikus úton halad.”

Az etnografikum és etnologikum kölcsönös viszonyáról szólva Grosschmid kifejti, hogy itt nem két egymást kizáró ellenpólusról van szó, hanem éppen ellenkezőleg, hisz a két szó is ugyanazon töből – az etnikumból – származik. Az előbbi azonban inkább kezdetlegesebb, míg az etnologikum már magasabb szintű képződmény, amelyben az állami, intézményi és kulturális sajátosságok évszázadok szorgalmas munkájával gyűltek össze. Éppen ezért ez a 'megtakarított szellemi tartaléktöke' felsőbbrendű belső magja és rétege a nemzeti egyéniségnek.¹² Az etnológiai differenciáltságra példa a megye, az egy és ugyanazon nemesség, az ispánság, a nemesi ingatlanjog intézménye (a maga hármastagozódásában: az adományrendszerrel, az ősiséggel és az úrbísiséggel), sőt egyes olyan egyedi szabályok, melyek máig genetikai, eredetszerű előzményei egyes mai jogintézményeknek (így például az ági öröklésnek)¹³. Az etnográfiai differenciáltságra jó példa a jegyzőség, a telekkönyv, a csendőrség intézménye stb. Jelen esetben azonban az egész jogi valóság gyökerét, a Szent Korona-tant használjuk föl munkánkhoz, amely a magyar köz- és magánjogot átölelő, „intézményplasztikai egyedi-, sőt egyéniség, sajátosan stilizált nemzeti önfennhatóság”.¹⁴

A magyar alkotmány fejlődését a történelem folyamán határozott közjogias irány jellemzi. Amíg Európa államainak sorsát századokon át hűbéres fejedelmek akarata irányította, addig a hűbériség magánhatalmi intézménye nálunk nem tudott erősebb gyökeret verni. A magyar állami főhatalom közhatalmi jellege fennmaradt, s a hűbériséggel szemben sajátos magyar közjogi rendszert fejlesztett ki a Szent Korona-tanban.¹⁵ A tan lényege, a jogélet szempontjából, hogy a Szent Korona a történeti alkotmány szerkesztése során a magyar államhatalom legmagasabb rangú alanyává vált. Hajnik Imre szerint „a Szent Korona mindinkább az a kapocs, mely a magyar társadalom hűbériekké fejlődő alkatelemeit közjogilag összefűzi, és amely a XIV. századtól innen hosszú időn át a magyar államfogalomnak tekinthető.”¹⁶ Molnár Kálmán megfogalmazásában „az állami szuverenitás alanya a Szent Koronában szimbolizált és reprezentált állam.”¹⁷ Kmety Károly azt írja Magyar Közjog című művében, hogy „a Szent Korona személyiség, a legfőbb, tehát az igazi souverain nemzetszemély, a nemzeti hatalom alanya.”¹⁸ Timon Ákos egyenesen kijelenti, hogy „az állami főhatalom... a Szent Korona hatalma.”¹⁹ Hasonlóan vélekedik Tomcsányi Móric, – „a Szent Korona az államhatalom alanya, övé az egész államhatalom”²⁰ – sőt Eckhart Ferenc is, „a Szent Korona, melynek szent jelzője a XV. században gyakran elmarad, az államhatalom alanyát

¹² GROSSCHMID i. m. 436. (Grosschmid ezt követően eltöpreng, hogy a jövőben a magyar nemzetiségi eszme vajon melyik „eszmetöről” fog táplálkozni, és hogy ez a kultúr-planetizmusra, mint haladási irányra miként lesz kihatással.)

¹³ LÁBADY i. m. 81.

¹⁴ GROSSCHMID i. m. 432.

¹⁵ EGYED ISTVÁN: *A mi alkotmányunk*. Budapest: Magyar Szemle Társaság, 1943, 75.

¹⁶ HAJNIK IMRE: *Egyetemes európai jogtörténet a középkor kezdetétől a francia forradalomig*. V. Kiadás. Budapest, 1899, 237.

¹⁷ MOLNÁR KÁLMÁN: *Magyar közjog*. 3. kiadás. Pécs, 1929, 251.

¹⁸ KMETY KÁROLY: *Magyar közjog*. 6. kiadás. Budapest, 1926, 13.

¹⁹ TIMON ÁKOS: *Magyar alkotmány és jogtörténet. Különös tekintettel a nyugati államok jogfejlődésére*. Budapest, 1917, 494.

²⁰ TOMCSÁNYI MÓRIC: *Magyar közjog*. 5. kiadás. Budapest, 1943, 281.

jelenti.²¹ Ennek az elméletnek a segítségével a magyar közjogi felfogás olyan államszervezetet létesített, amely különbözik a nyugati államokétól. Míg ott a hűbéri viszonyból kifejlődő, az államot a fejedelem és a rendi testületek közt szerződéséként felfogó, tehát tisztán magánjogi szemlélet válik a államélet alapjává, addig nálunk a Szent Korona erős közjogi irányultságot fejleszt ki az egységes alattvalói köteléknek legalábbis a nemességre vonatkozó eszméjében.²²

1. A hagyományos magyar jog a második stílusjegy alapján

Zweigert és Kötz második, de kiemelt fontosságú stíluselemként kezeli az egyes jogrendszerekre jellemző jogi gondolkodásmódot. A szerzők ismertetik a világot átszövő nagy jogfelfogásokat, így a római és germán családok absztrakt, általánosító, jövőre figyelő, deduktív professzorjogát, az angolszász világ egyedire tekintő, gyakorlati és konkrét, esetekre építő, induktív bírói jogát, valamint a 'művelt világ' megoldásait, a jogért való harcot elvető, a harmóniát szem előtt tartó és a vitás problémarendezést kikerülő távol-keleti berendezkedéseket.²³ A hagyományos magyar jogot átható, jellemző jogi gondolkodásmód minden bizonnyal a Szent Korona-tan eszméjében érhető tetten. Csekey szerint már a XI. és XII. században a korona általánosságban a királyi hatalmat jelentette, a Magyar Királyságban is ilyen értelemben jelenik meg először.²⁴ Azonban lényeges különbség, hogy az általános európai szemléletben a koronaeszmének a dologi eleme a túlnyomó, nálunk a személyi vonatkozások, így a koronának tett szolgálat és hűség a nyomósabb. Csekey ennek az eltérésnek az okát abban látja, hogy a magyar államszervezet a nyugatitól eltérő berendezkedéssel bírt. A lovas népek a keleti pusztákról hozott államszemlélete erősebb királyi hatalmat kívánt, amely a vérség és az öröklés jogán nyugodott. Magyarország kezdettől fogva jellegzetes *regnum haereditarium* volt, úgyhogy a családi öröklési jog volt a koronának, vagyis a királyi hatalom alapja. E kettőnek ez a szoros kapcsolata, amelyben tehát hatalom és jelkép nem vált el egymástól, a magyar koronaeszmének legjellemzőbb, és az általános európaaitól leginkább megkülönböztető sajátossága.²⁵

A Szent Korona eszméje a XIV. századra válik el végleg a király személyétől, és lesz a magyar állam jelképévé. Indokolta e változás bekövetkeztét az is, hogy a történelmi interregnumok idejére is biztosítva legyen a főhatalom kontinuitása. Az államszervezet hatalom alanya így a Szent Korona lesz, és az egyes jogviszonyok a korona és az országlakók közt alakulnak ki. A Szent Koronát illeti a meg a hűség²⁶, az ország lakói a Szent Korona alattvalói. A Szent Koronának joga van az ország területére, tőle ered a birtokadomány, az elkobzott és uratlan birtokok visszaszállnak rá. Az ország egységét is megjeleníti, kifejezi az összes országrész és melléktartomány egy főben való

²¹ ECKHART FERENC: *A szentkorona-eszme története*. Budapest, 1941, 140–141.

²² CSEKEY ISTVÁN: *Magyarország alkotmánya*. Budapest: Renaissance Könyvkiadó, 1943, 26.

²³ ZWEIGERT–KÖTZ i. m. 63–65.

²⁴ CSEKEY i. m. 22. (Ez olvasható ki Szent István Intelmeiből, okleveleinkben 1197-ből való a korona első ilyen értelmű említése.)

²⁵ Uo. 22.

²⁶ Nem a hűbérurat, mint Nyugat-Európában, ezért mondható, hogy nálunk nem alakult ki hűbériség.

egyesülését.²⁷ Az ezt követő időszakban Werbőczy Hármaskönyve fejt ki, foglalja össze a Szent Korona tagság mibenlétét és tartalmát, kifejtve, hogy a Szent Korona tagja minden magyar nemes, ők alkotják a nemzetet.²⁸ A Szent Korona ezt a hatalmát a néptől nyeri el, a koronázás pedig biztosítja a királynak ezen hatalom gyakorlását.^{29,30}

A magyar államszemléletnek tehát tengelye a Szent Korona közjogi fogalma, ennek is egyik alapja a hatalom átruházásának kérdése. A nyugati elméletekkel szemben ott van a nagy elvi különbség, hogy a nemzet a hatalmat nem közvetlenül a királyra, hanem a Szent Koronára ruházza, és az a koronázás révén jut a királyhoz. Az államhatalom alanya azonban továbbra is a Szent Korona marad. További érdekesség, hogy az átruházás nem egyszerűen a nemzet részéről történő egyoldalú, hanem egy kölcsönös aktus, hisz „a fejedelmet a nemesek választják és a nemeseket is csak a fejedelem teszi azokká” (Tripartitum I. 3. 7. §). A hangsúly így a viszonyosság elvén nyugszik, mert az egész nemesség a királytól van, viszont a királyi hatalom az egész nemességtől.³¹

Az elmélet egyik általános államtani jelentősége tehát abban rejlik, hogy a nemzet a maga hatalmát a Szent Koronával jelképezett államra ruházta, amely pedig a királyt és a nemzetet egységbe foglalja, az államhatalom így nem a király magánjogi tulajdona, *patrimoniuma*, hanem egy közjogi természetű ’egység’, melyben a király az állam egyik alkotóeleme, és hatalom egy részének birtokosaként szerve is. A hatalom alanya a Szent Korona, mely „maga az állam, a tagok személyiségétől különvált, felettük álló jogi személy.”³²

Másképpen közelíti meg a kérdést az elismert tudós-történész Eckhart Ferenc, szerinte ugyanis a lengyel, és főleg a cseh rendi felfogás is eljutott a legfőbb állami hata-

²⁷ CSEKEY i. m. 24.

²⁸ WERBŐCZY ISTVÁN: *Tripartitum Opus Iuris Consuetudinarii Incltyi Regni Hungariae* (I. rész 4. cím 1.§) In MÁRKUS DEZSŐ (szerk.): *Corpus Iuris Hungarici Magyar Törvénytar*. Ford. Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen. Budapest: 1897, 58–59. „... a nemeseket az imént említett javakban való részesülés és összekötötésnél fogva a Szent Korona tagjainak tartjuk, akik senki más hatalmának alávetve nincsenek a törvényesen megkoronázott fejedelmén kívül.”

²⁹ Uo. (Tri. I. 3. 6.§) 56–59. „...a teljes hatalmat az uralkodással és országlással együtta község a maga akaratából, az ország Szent Koronájának joghatósága alá helyezte és következőképpen fejedelmünkre és királyunkra ruházta.”

³⁰ A Szent Korona fogalmában ilyen módon a király és a nemzet úgy egyesül, hogy a király a feje a Szent Koronának (*caput Sacrae Regni Coronae*), a nemzet pedig a tagjait teszi ki (*membra Sacrae Regni Coronae*). Ahol a kettő együtt van, ott van a Szent Korona egész teste (*totum corpus Sacrae Regni Coronae*). Lásd CSEKEY i. m. 25.

³¹ CSEKEY i. m. 27.

³² Uo. 27. A folytatásban így összegez Csekey: „Nálunk tehát a főhatalom megosztottsága, a nemzet részvétele a közhatalom gyakorlásában a kormányzat legmagasabb régióitól le a vármegyei önkormányzatig az államot élő személyiségként látta. Ebben az elgondolásban az állam nemcsak eszköz a népi célok megvalósítására (mint pl. a német nemzeti szocializmusban), hanem az állam magával a közhatalmi szervezetében élő nemzettel azonosul. Míg másutt a monarchikus gondolat a fejedelmi szuverenitásban jeccesedett ki és azt jelentette, hogy az államhatalom az uralkodóé, s a népnek csak annyi joga van amennyit neki az uralkodói jog átenged: addig nálunk a Szent Korona elméletén sarkalló államszuverenitási elv alapján minden jog a Szent Koronáé, illetőleg az általa jelképezett államé, s a királyt csak az a hatalmkör illeti, amelyet a nemzet a koronázással ráruház. A nemzet az államhatalom gyakorlásában osztozik királyával, mégpedig minden hatalomban: a törvényhozóban épp úgy, mint a végrehajtóban.” Ld. uo. 27–28.

lomnak a király személyétől elvonatkoztatott fogalmára. Kutatásai szerint a *corona regni* Magyarországon és a csehknél is egy időben jelenik meg mint az államhatalom szimbóluma, s a 'cseh korona tartományai' éppúgy az egész állam területét fejezik ki, mint a 'magyar Szent Korona tartományai'. A cseh korona (*koruna česká*) szintén az államterület integritásának képviselője, nemzetközi szerződésekben, mint szerződő fél szerepel, akárcsak a magyar korona. Mindkét koronaeszmében megjelenik a király és a rendek felett álló államszemélyiség, megvan a koronához tartozó területi és pénzügyi jogok elidegenítésének tilalma. De a cseh gondolkodásban mindez nem fűződött egy konkrét koronához, és a személyes hűség sem mutatható ki olyan módon, mint a magyar Szent Korona tekintetében.³³ Eckhart ezt a hasonlóságot a szomszédos országok megegyező gazdasági, társadalmi hátterének tudja be, hozzátéve, hogy a közjogi berendezkedés is egy tőről, a frank-német jogfejlődésről vette mintáját. „A germán jogviszonyok hatása alól az alacsonyabb műveltségi fokon álló, környező népek nem vonhatták ki magukat, s ezen hatások a megegyező gazdasági és társadalmi feltételek között olyan fejlődést hoztak létre, melyet méltán kezdenek összefoglalóan közép-európai jogfejlődésnek nevezni. Ez azonban szintén nem teljesen különálló valami, hanem a középkori univerzális keresztény műveltség egyik hajtása.”³⁴ Mindez – a grosschmidi terminológiával mérve – a kultúr-satellitizmus jegyeit felmutató, alá-támasztó megállapítás.

2. A hagyományos magyar jog vázlatos összevetése a romanista és a common law jogkör két reprezentánsával a birtokjogot illetően

A hagyományos magyar jogban minden birtokjog gyökere a Szent Koronában volt.³⁵ A Tripartitumban Werbőczy leírja, hogy a nemesítés és a birtokadományozás jogát a nemzet a Szent Korona tulajdonjoga sérthetetlenységének a tiszteletben tartásával ruházza át a királyra.³⁶ Ezek alapján az ország nemeseinek és birtokosainak „összes fekvő jószágai és birtokjai a jelzett átruházás erejénél fogva, eredetileg Magyarország Szent Koronájától függenek, és törvényes birtokosuk magvaszakadtával mindig ugyanerre is néznek és háramlanak.”³⁷ Grosschmid megerősíti, hogy ez a jog, a *iurisdictio Sacrae Coronae Regni* a magyar birtokjog talpköve, sarktétele.³⁸ A Szent Korona főtulajdonjoga és a visszaháramlás főnállt a főpapi jószágok, valamint a szabad királyi városok tekintetében is (mely mint úgynevezett testületi nemes privilégiuma erején a város területét a királynak, mint földesurának kezéből bírta³⁹). A jobbágyi telkekre és földekre a Szent Korona főtulajdonjoga mint a nemesi jószág alkatrészeire, vagyis közvetve, a földesúr főtulajdonjogán keresztül terjedt ki.⁴⁰

³³ ECKHART FERENC: *Magyar alkotmány – és jogtörténet*. Budapest, 1946, 114–120.

³⁴ ECKHART FERENC: *Jog és alkotmánytörténet*. In *Helyünk Európában*. Budapest, 1986, 240–253.

³⁵ Ezen megállapítás tekintetében a hagyományos magyar jog kizárólag „szűken”, azaz 1848-ig értelmezhető.

³⁶ Ld. 39-es lábjegyzet (Tri. I. 3. 6.§).

³⁷ WERBŐCZY i. m. 68–69.

³⁸ GROSSCHMID i. m. 166–167.

³⁹ Uo. 168. c)

⁴⁰ Uo. 168. d)

A common law jogkörét vizsgálva az angol birtokjogi rendszer alaptétele szintén az angol Crown főtulajdonjogán alapult. Senki sem lehetett abszolút tulajdonosa valamely földnek. Az alattvalók legfeljebb szabadon bírhatták a királynak, vagy valamely főúrnak a kezéből azokat az örökletes jogosultságokat, melyek neve hűbér (*fee*), vagy egyszerű hűbérben való jogosítvány (*estate in fee simple*) volt. Grosschmid arra a következtetésre jut, hogy az angol korona kezéből bírt *estate*, logikai lényegét tekintve olyan, mint a Szent Koronától nyert birtokjog.⁴¹ Ezután idézi azt az alapvető tételt, mely szerint minden ingatlan birtok *eredetileg* akár nyílt adomány alapján, akár a törvény hallgatolagos szándéka értelmében a koronától származik, a király (vagy királynő) pedig legfőbb ura közvetve vagy közvetlenül minden földnek a királyságban.⁴² Az angol Crown főtulajdonjoga a brit birodalomban is érvényesült, (kivétel, ahol közöséges jog nem volt hatályban, és így nem „hűbérben”, hanem „allodiálisan” bírták az ingatlanokat), hisz a szabály úgy rendelkezett, hogy „sem a korona alattvalója, sem idegen nem lehet egyedül jogosult egyetlen talpalatnyi földben sem a brit birodalom határain belül.”⁴³ Nem így volt ez például Franciaországban (amire hamarosan kitérünk), ahol a nemesek az ingatlanokat éppoly teljes tulajdonnal bírhatták, mint az ingókat.⁴⁴ A magyar és az angol megoldás tehát sok közös elemmel rendelkezik, lényeges eltérés azonban, hogy van a magyar Szent Koronában „miként az Werbőczynek szeme előtt lebegni látszik, valami objektívizált és ebből kifolyólag egyszersmind szubjektívizált prius, szemközt az azt viselő királyi fővel, mint posteriusal.”⁴⁵

A romanista jogkört híven reprezentáló francia feudális jogrendszer alapvető jelentőségű intézménye szintén a földbirtokjog volt. A földesúr itt tulajdonolhatta a földbirtokot, rendelkezési jogosultsága viszont kettős kötöttség alatt állt, ezek egyrészt a nemzeti vagyoni közösség maradványainak továbbéléséből (*allodium*), másrészt a hűbérúrnak a hűbérbirtokra vonatkozó jogából származtak (*feudum*).⁴⁶ Az előbbi kötöttséget illetően a francia jog korán különbséget tett az ősi (*propre*) és a szerzett (*acquet*) vagyon között. Előbbi elidegenítését igen megszigorította, míg utóbbiról *inter vivos* és *mortis causa* szabadon lehetett rendelkezni. Ha ezt a tulajdonos elmulasztotta, szerzett vagyona az ősi vagyon részévé vált. Lemenők hiányában a szerzeményi vagyon a legközelebbi rokonokat illette meg, az ősi vagyon azonban arra az ágra szállt vissza, amelyről származott (*paterna paternis, materna maternis*). A magvaszakadt család vagyonát az adományozó hűbérúr, illetve a király örökölte. A legtöbb földtulajdonos azért nem rendelkezett szabadon birtokai felett, mert azok a legtöbb helyen, elvesztítve allodium jellegüket, mástól is függő hűbérre váltak. A francia jogban kialakult a kettős vagy osztott tulajdon elmélete, aminek értelmében az egyenes tulajdon (*dominium directum*) a hűbérurat, a használati tulajdon (*dominium utile*) pedig a

⁴¹ Uo. 169–170. (az angol birtokjogi rendszer még a XX. század elején is ilyen módon működött).

⁴² GROSSCHMID i. m. 171. [(Grosschmid fölhívja a figyelmet terminológia hasonlóságára is, mint „középkori közös vetőmagra”: „eredetileg” lásd Tripartitum I. 10. 1.§ (... lábjegyzet).]

⁴³ Uo. 172.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Uo. 175.

⁴⁶ ZLINSZKY JÁNOS: A jogegység és a kodifikáció szerepe a középkori jogfejlődésben. In HORVÁTH PÁL (szerk.): *Egyetemes jogtörténet* I. 3. kiadás. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1999, 154.

vazallust illette meg. A használati tulajdon lehetett egyrészt hűbérbirtok, mely a nemesség kezén volt, másrészt bérbirtok, a parasztság művelése alatt.⁴⁷ A francia hűbérbirtok a virágzó középkorban már teljesen eldologiasodott, a hűbérúrral szembeni felelősséget már korántsem a hűbéres személye, hanem birtokai viselték. Ez lehetővé tette, hogy egy vazallus több hűbérúrtól fogadjon el hűbérbirtokot, ennek feltétele az esküvel fogadott hűség, valamint a nemesi szolgálatok teljesítése volt.⁴⁸

Összegezhető tehát, hogy a magyar birtokjogtól lényegesen eltérő megoldást alkalmaztak a romanista jogkört reprezentáló Franciaországban, azonos célokat más megoldással értek el. Így például az ősi vagyon védelme mindenütt fontos cél volt, de míg ezt magyar földön egy közvetlen, elvont jogi személynek való alávetettség garantálta, addig a frank feudális és antik hagyományokra építő franciák a hűbérúr és hűbéres függő viszonyával, illetve az osztott tulajdon megalkotásával érték el. Természetes azonban, hogy a romanista jogkör erősen hatott a magyar jogi berendezkedésre, de ez eleinte nem volt nagy mérvű, sokáig csak élénkítő hatással jelentkezett, legfőképpen a bírói gyakorlatban perfektuálódott, egyfajta *tacita receptio* formájában.⁴⁹

A Werbőczy idejében összegyűjtött magyar jog tehát védhetően önálló gondolati háttérrel, 'etnológiai differenciáltsággal' rendelkezik, és nem nehéz belátni azt, hogy ez a sajátos differenciátum, tovább nőtt, 'differenciálódott' a Grosschmid szerint árktot húzó 1848-as események után is. A jogkiterjesztés elve alapján valóban fölszámoltak számos korábbi, 'ősi' intézményt, de mindez a szerves fejlődés részeként értékelhető. A kiegyezést követően, a dualizmus éveiben élő közjogi felfogás a Szent Korona szuverenitását cizelláló, a szabadságjogokat kiszélesítő modernizációt hozott, amely szervesen illeszkedett az európai fejlődés keretei közé. A birtokjogot illetően is nagy változások történtek⁵⁰, de az nem volt vitás, hogy a Szent Korona főtulajdonjoga érvényben maradt.⁵¹ Csekey István 1943-ban írja, hogy „a Szent Korona tana ma is él és hat. A magyar alkotmány jogalapfogalmai és különleges intézményei csakis segítségével magyarázhatók és érthetők meg. Területi jelentéséből fejlődött ki szervesen az integritás gondolata, amely azt jelenti, hogy egy talpalatnyi föld sem idegeníthető el jogosan a Szent Korona birtokából más felségjog körébe.”⁵²

A hagyományos magyar jogra jellemző közjogi gondolkodási 'stílus' mindezek alapján eltérést mutat az európai államok jellemző közjogi gondolkodásmódjától, egyedi jellemzői miatt egyik jogkörbe sem sorolható be fenntartások nélkül.⁵³ A ha-

⁴⁷ ZLINSZKY i. m. 155.

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ Az európai *ius commune* (és így a római jog szabályai) nem kerültek recipiálásra Magyarországon, erősödött hatásuk, de szembentűnőbb a különállás, mint az azonosságok). Lásd ZLINSZKY JÁNOS: Állam- és Jogtudomány 1985. 3. 562.

⁵⁰ 1848:IX. tc., 1848:X. tc., 1848:XV. tc.

⁵¹ Ld. ZÉTÉNYI ZSOLT: *A Szentkorona-eszme mai értelme*. Budapest: Püski Könyvkiadó, 1997, 111–125.

⁵² CSEKEY i. m. 28.

⁵³ Azt viszont látni kell, hogy a szerves fejlődés a magyar jog eleinte teljes specialitást mutató jegyeit fokozatosan a romanista, germán jogcsaládok felé vezeti. Ld pl. magánjogi fejlődés. A kérdés teljes körű, minden stílusjegyet átfogó megközelítése árnyaltabb képet nyújtana a hagyományos magyar jog jellemzőiről, jelen munkában csak a kérdés felvetése és a válaszok egyik lehetséges irányának a fölvezetése történt meg.

gyománys magyar jog az 'önfényűség' számos elemét hordozza, ezek közé sorolható a Szent Korona-tan is. Ezen speciális elemek feltárásában, tudatosításában az összehasonlító jogi módszer igen eredményes, sokat segít. Mire lehet jó, ha föltárjuk, megismerjük jogtörténetünk ilyen egyedi megoldásait? Egyrészt a jogfejlődésünkben lehet segítségünkre, ha egy felmerülő jogi problémára a jogtörténet már adott egy használható választ. Másrészt egyedi megoldásaink az egyetemes kultúrkincset gazdagítják, azok továbbörökítése egyetemes, európai érdek. Az egységes Európa csak 'sokszínűségében' lehet teljes, nem pedig uniformizálódásában. Végül érdemes ismerni kincseinket önmagukért, érték voltuk miatt. A gyakorlat azt mutatja, hogy a múlt hagyományai folytonos csiszolás és fejlesztés mellett integráns részét képezhetik a jelennek is.⁵⁴ Csak mirajtunk múlik, hogy mennyit kívánunk megőrizni a múltunkból, és élhetővé tenni a jelen számára is, s Scruton könyve talán éppen erre hív minket.

⁵⁴ Példa erre az egész angolszász jogfejlődés.